



EKONOMİ BİLİMİNDE AVUSTURYA İKTİSAT OKULU VE HAYEKÇİ DÜŞÜNCE ÜZERİNE

Güner KOÇ AYTEKİN*

ÖZ

Keynesyen ekonomik felsefe, 2. Dünya Savaşı sonrasında 1970'li yıllara kadar kapitalist devletler bakımından büyük önem taşımıştır. Ancak, 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan küresel birtakım önemli gelişmelerle birlikte, Keynesyen ekonomik politikalar da önemini yitirmeye başlamıştır. Bu gelişmelerden ilki, kapitalist ekonomilerde 1970'lerde yaşanan petrol ve stagflasyon krizleri; ikincisi ise, büyük ölçüde ilkinin bir uzantısı olarak, 1980'lerde başta İngiltere (1979) ve ABD (1980) olmak üzere gelişmiş birçok ülkede muhafazakâr partilerin iktidara gelmeleridir. İktidara gelen bu hükümetler, o zamana dek uygulanan iktisadi politikaları ve kurumsal çerçeveyi değiştirmeyi amaçlayan programlarını uygulamaya koymuşlardır. Bir diğer önemli gelişme de, 1980'lerin sonları ve 1990'ların başlarında, sosyalist dünyadaki "yeniden yapılanma" ve "açıklık" politikaları ve sosyalist sistemin etkisini kaybetmesiyle ortaya çıkan ülkelerin, "piyasa ekonomisi" ne yönelme süreçleridir. Bu gelişmeler sonucunda iktisatçılar, Keynesyen iktisada alternatif bir yaklaşım içerisinde, 20. yüzyıl ortalarında yükselen sosyalist dalgaya karşı serbest piyasa ekonomisini savunan, Friedrich August von Hayek'in düşüncelerini yeniden gündeme getirme ihtiyacı duymuşlardır. Ayrıca, Hayek'in 1974'te Gunnar Myrdal ile birlikte, Nobel İktisat Ödülü'nü alması, bu yöndeki çalışmalara olan ilgiyi daha da artırmıştır. Dolayısıyla, bu çalışmada, günümüzde de önemini koruyan Hayek'in iktisat teorisi ile ilgili görüşleri üzerinde durulurken, mensubu olduğu Avusturya Okulu ve metodolojisi, Hayekçi paradigmanın temel özellikleri, piyasa düzeni ve rekabet konuları da ele alınmaya çalışılmıştır.

***Anahtar Kelimeler:** Avusturya İktisat Okulu, Sübjektivizm, Piyasa düzeni (Katallaksi), Bilgi, Rekabet, Metodoloji, Liberal ekonomi.*

ON THE AUSTRIAN SCHOOL OF ECONOMICS AND HAYEKIAN THOUGHT

ABSTRACT

Keynesian economic philosophy, aftermath of the World War II until the 1970s, has been enormously important in terms of the capitalist states. However, along with a number of global important developments in the last quarter of the 20th century, Keynesian economic policies began to lose importance. The first of these developments is the oil crisis and the stagflation of capitalist economies of the 1970s; the second, substantially as an extension of the first, at the 1980s in many developed states including UK (1979) and the USA (1980), conservative parties came to power. The governments that came to power have put programs to work, aiming to change the economic policies and institutional framework implemented until then. Other important developments in the late 1980s and early 1990s are the "restructuring" and "openness" policies in the socialist world and the "market economy" orientation processes of the emerging countries as the outcome of the loss of the effect of socialist system. As a result of these developments, economists, as an alternative approach to Keynesian economics, felt the need to reintroduce the ideas of Friedrich August von Hayek who had defended the market economy against the rising socialist tide in the mid-20th century. Furthermore, as Hayek received the Nobel Prize in Economics with Gunnar Myrdal in 1974, the interest to the studies in this direction has further increased. Therefore, in this study, as emphasizing on the opinions of Hayek's economic theory which is still on the agenda, the Austrian School and its methodology, key features of the Hayek's paradigm, organization of the market and competition issues have been discussed.

***Keywords:** Austrian School of Economics, Subjectivism, Market organization (Catalaxy), Information, Competition, Methodology, Liberal economy.*

* Öğr. Gör. Dr., Ufuk Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası Ticaret Bölümü. gkocaytekin@ufuk.edu.tr

1. GİRİŞ

Hayek, tüm dünyayı etkisi altına alan karma ekonomi ve refah devleti felsefesi ile sosyalist felsefeye eleştiriler getirmiştir. Bu eleştirilerini yaparken de liberalizm felsefesini benimsemiştir. Dolayısıyla, liberalizmin entelektüel temellerini ortaya koyduğu kitapları ve de liberalizmi savunan bilim insanlarıyla yaptığı işbirliği ile düşüncelerini savunma, geliştirme ve kitlelere yayma yolunda önemli çalışma ve başarılarla imza atmıştır.

Bu bağlamda, Hayek'in yaşamından kısaca söz etmemiz, O'nun fikirlerini anlama yönünden katkı sağlayacaktır.

Hayek, 1899'da dönemin en önemli kültür ve bilim merkezlerinden biri olan Viyana'da üç kuşak bilim insanı yetiştiren aristokrat bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Üniversite yıllarında Fabian sosyalist olan Hayek, özgür bir toplumun ilkelerini araştırıyordu. Viyana Üniversitesi'nde Friedrich von Wieser ve Otmar Spann'dan dersler alan Hayek, 1921 yılında hukuk, 1923 yılında siyaset bilimi dallarında iki doktora derecesi almıştır. 1923-1924 yılları arasında ABD'de bulunan Hayek, Viyana'ya dönüşünde Ludwig von Mises'le karşılaşmış, Mises'in görüşleri, ılımlı bir sosyalist olan genç Hayek'e antipatik gelmiş, ancak bundan sonraki beş yıllık birlikte çalışma döneminde, Hayek'in düşüncelerinde önemli değişiklikler olmuştur (Butler, 1983 aktaran Yay: 1993: 24).

Hayek'in 1992 yılında kaybı ile dünya entelektüel bir virtüözünü kaybetmiştir. O'nun entelektüel yaşamı, 60 yıla yayılmış ve bütün insani sosyal etkileşimleri içine almıştır. Hayek'in ilk çalışmalarından olan para ve ticaret teorisi döngüsünden, sosyalist planlama üzerine yaptığı kritiğine kadar ve bu kritiğin yükselttiği pazar sıralamalarının epistemolojik (bilgi kuramı) problemleri üzerine çalışması, bilimsel metod, özgürlükle uyumlu kanun, kültürel kurumlar ve değindiği her konuya yapmış olduğu çok önemli katkılar bulunmaktadır (Vaughin, 1995: 196). Liberalizmin iktisadi, siyasi ve felsefi alanda yükselişinde Hayek'in katkısı şüphesiz çok büyüktür. Hayek'in, bu kapsamda iktisadi düşünce tarihinde, liberal düşüncenin en önde gelen ismi olduğunu ifade edebiliriz. Dolayısıyla çalışmamızda, *Hayekçi paradigma* ağırlıkta olmak üzere *Avusturya İktisat Okulu* metodolojisinin incelenmesi de önem taşımaktadır.

2. HAYEK'İN KÖKENİ: AVUSTURYA İKTİSAT OKULU

İktisadi düşünce tarihinde *okul*, *ekol* deyimleri ile herhangi bir alanda ve görüşte düşünsel beraberlik sağlayan ve belirli bir geleneği tarihsel süreç içerisinde birbirine aktaran iktisatçıların yaklaşımları ifade edilir. Bu kapsamda Avusturya İktisat Okulu, ekonomik ilişkilerin sürdürüldüğü dünyamızda, kapitalist sistemi ya da piyasa ekonomisini açıklama noktasındaki en önemli kavramsal çerçeveyi, dinamik rekabet ya da piyasa süreci olgularının oluşturduğunu savunmaktadır.

Günümüzde birçok iktisatçı, Avusturya İktisat Okulu'nu savunan iktisatçıların serbest piyasa ekonomisini savunan iktisatçılar olarak da görülebileceği fikrini paylaşmaktadırlar. Bu kapsamda, özellikle Avusturya İktisat Okulu'nun ilk temsilcileri, Marxist düşünceye karşı olmakla birlikte, Okul'un düşünce yapısının politik ve ideolojik temeller üzerinde yapılandırılmaması görüşünü de ifade etmişlerdir.

Avusturya İktisat Okulu'nun başlangıcı olarak, Carl Menger'in (1840-1920) *Principles of Economics* adlı kitabının yayın tarihi (1871) gösterilir. Ancak Mises'e göre 1870'lerin sonlarına kadar bir Avusturya Okulu değil, sadece Menger vardır. Bu tarihten sonra, Menger'e bağlı ve O'nun düşüncelerini yayan ve geliştiren Friedrich von Wieser (1851-1926) ve Eugen von Böhm-Bawerk (1851-1914) ile birlikte Avusturya Okulu'nun sözü edilir olmuş ve bu üç iktisatçı Okul'un ilk kuşağı olarak kabul edilmiştir (Mises, 1969: 9-10 aktaran Yay, 1993: 34).

Avusturya Okulu deyimi, ilk defa Menger'in ikinci kitabı *Investigations into the Method of Sociology and Political Economy (1883)*'i Almanca olarak yayımlamasıyla, Menger'le Alman Tarihçi Okulu'nun lideri Gustav Schmoller arasında başlayan ünlü metot tartışmaları sırasında Alman Tarihçi Okulu taraftarlarınca kullanılmıştır (Mises, 196: 42 aktaran Yay, 1993: 34). Menger, Alman Tarihçi Okulu'na karşı çıkmış ve bu Okul'un kurucusu Gustav Schmoller ile aralarında ünlü "*Metot Kavgası*" (Methodenstreit) ortaya çıkmıştır. Schmoller'in otoritesi nedeniyle, önceleri Alman Tarihçi Okulu ağır basmış ve Alman üniversitelerinin kapıları Avusturyalı iktisatçılara kapatılmıştır. Ancak daha sonra "*subjectivism*" in ön plana çıkması ile durum değişmiş ve Avusturya Okulu, metot kavgasının galibi olmuştur (Savaş, 1999: 540). Menger, Klasik iktisadın, değeri; üretim faktörleri faaliyetleri sonucu elde edilen karşılık olarak görme anlayışının tersine, değer ve fiyat teorilerine dayanarak, bir malın değerinin tüketici istek ve arzularının karşılanmasında elde edilen tatmin özelliğini de göz önünde bulundurarak açıklamıştır.

Avusturya Okulu'nun ikinci kuşağını Ludwig von Mises (1881-1973) ve Joseph Schumpeter (1883-1950) oluştururken, üçüncü kuşak Friedrich August von Hayek, G. Haberler, F. Machlup, O. Morgenstern, P. Rosenstein-Rodan gibi iktisatçılardan oluşmuştur. Avusturya Okulu'nun bu ikinci ve üçüncü kuşak üyeleri, 1930'larda Avusturya üniversitelerinde Nazi etkilerinin artmasıyla birlikte, toptan ABD'ne göç etmişler ve akademik çalışmalarını burada sürdürmüşlerdir (Yay, 1993: 34). Günümüzde tarihsel olarak Avusturya Okulu geleneğini sürdüren Ludwig Lachmann, Israel Kirzner ve Murray Rothbard adlı iktisatçılar Okul'un dördüncü kuşağı olarak kabul edilmektedir. Kendilerini *Neo-Avusturyalılar* olarak da adlandıran bu iktisatçılar, çıkış noktası olarak (Menger'in görüşlerini kabul etmekle beraber) özellikle Mises ve Hayek'in görüşlerini almaktadırlar (Blaug, 1980 ve Kirzner, 1981: 111 aktaran Yay, 1993: 34). Geçtiğimiz yıllarda Avusturya Okulu yaklaşımı özellikle (W.Block, J.B. Egger, R.W. Garrison, W.Grinder, G.P. O'Driscoll, M.J. Rizzo gibi) genç ABD'li iktisatçılar arasında ilgi uyandırmış ve New York Üniversitesi bu yaklaşımın karargâhı olmuştur (Littlechild, 1980: 15 ve Shand, 1980: 4 aktaran Yay, 1993: 35).

Avusturya Okulu iktisatçılara göre, 1970’lerde iktisat biliminin hâkim yaklaşımının (Walrasgil mikro analiz ve Keynesgil makro analizden oluşan neoklasik sentez) içine düştüğü krizin nedeni, son derece karmaşık teknikler kullanarak gelişmiş bir teorik çerçeveye sahip olsa da bu analizin piyasa kapitalizminin işleyişinin doğru bir analizine sahip olmamasıdır. Bu nedenle neoklasik iktisat restorasyona tabi tutulmalıdır (Kirzner, 1981: 111-112 aktaran Yay: 1993: 35-36). Matematiksel olmayan ve “*Psikolojik Okul*” diye adlandırılan bu düşünce okuluna mensup iktisatçılar, açıklayıcı amaçlar dışında matematik kullanmamışlardır. Soyut ve dedüktif yöntemleri kullanmakla birlikte “*nedensellik*” bağı üzerinde doğrudan ve daha açık biçimde durmuşlar ve sübjektivizmi ilgilendiren psikolojik etkenleri daha etraflı biçimde incelemişlerdir. İktisadın insan davranışlarını inceleyen bir bilim olduğunu ve bu nedenle insan psikolojisinin önem taşıdığını belirtmişlerdir. Bu grubun önemli temsilcileri Avusturya Okulu’nun kurucuları olan Menger, Wieser ve Böhm-Bawerk ile Amerikalı J.B. Clark ve F.A. Feber’dir (Savaş, 1999: 518).

Neoklasik iktisat özünde, yalnızca *tam bilgi* varsayımından hareketle birey ya da firmaların fayda ya da *kâr maksimizasyonu* ve piyasa dengesi şartlarının tespitine dönüşmüştür. Gerçekte *eksik bilgiye* dayanan *piyasa sürecinin*, girişimcinin ve *rekabetin* önemi kaybolmuştur. Bu nedenle, Avusturya İktisat Okulu taraftarları, yaklaşımlarını, neoklasik analize karşı *liberal bir eleştirel yaklaşım* olarak kabul etmekte, neoklasik analizin içinde bulunduğu krizden ancak bu analizin gelişim tarihinin yeniden gözden geçirilerek, nerede yanlış yapıldığının tespiti ile çıkabileceğini savunmaktadırlar. Buna göre Avusturya Okulu’nun metodolojik ilkelerinden hareketle neoklasik iktisadi düşünce geliştirilebilir (Yay, 1993: 36). Bu kapsamda, Hayek’in Okul hakkındaki düşüncesini belirtelim:

“Bana öyle görünüyor ki bir kuşak önce -Menger’in etkisinin hissedildiği dönemin sonunda- doruk noktasına ulaşan sübjektivist teoriye olan ilgide bir canlanmanın işaretleri seziliyor. Menger’in görüşleri zamanla farklı bir Avusturya Okulu olma özelliğini yitirdi, dünyanın büyük kısmında öğretilen teorinin genel yapısı içinde eridi. Fakat uzun zamandır farklı bir Avusturya Okulu yoksa da iktisat teorisinin gelecekteki gelişmesine çok büyük katkıları bekleyeceğimiz farklı bir Avusturya geleneğinin halen var olduğuna inanıyorum” (Hayek, 1973: 14 aktaran Yay, 1993: 36).

Avusturya Okulu’nun ana prensipleri arasında marjinalizm, yani tüm ekonomik kararlarda, değer, maliyet, verimlilik, fayda, gelir gibi olguların, toplama eklenen veya toplamdan çıkarılan son birimin önemiyle belirlenmesi yaklaşımı da önemli bir yer tutmaktadır.

Ancak, Avusturya Okulu iktisatçılara göre Menger’in görüşlerinin önemi, O’nun marjinalizmin teknik gelişmesine yaptığı katkılardan çok, faydanın sübjektif karakterini ve bireyler arasında sübjektif refah seviyelerinin karşılaştırılmayacağını (ya da toplanamayacağını) vurgulamasına dayanmaktadır. Menger’e göre malların değerini

belirleyen şey, malların kendi içlerinde taşıdıkları bir özellik değil, kişilerin subjektif istekleri ile bu isteklerin tatminini sağlayacak objektif şartların bilgisini göz önünde tutarak mallara atfettiği önem derecesidir (Hayek, 1973: 6 aktaran Yay, 1993: 45).

Dolayısıyla, Menger’de subjektivizm, daha çok insanların zevklerinin farklı olabileceği yönünde yorumlanmakla birlikte, bilgi ve beklentilere de vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda, subjektivizm kavramı, Avusturya Okulu’nun ve Hayek’in en fazla önem verdiği kavramdır.

Hatta Okul, bu kavramla o kadar özdeşleşmiştir ki, Okul’un yaklaşımı “*Sübjektivist İktisat*” adıyla anılır olmuştur (Hayek, 1973: 6 aktaran Yay, 1993: 44).

Dolayısıyla, Avusturya Okulu’nun “yaşayan dinamik bir araştırma programı” olmasının bir göstergesi de artık yalnızca neoklasik iktisadın eleştirisine odaklanmanın ötesine geçmesi, kendi araştırma programını geliştirmeye ve Thomas Kuhn’un ifadesi ile “kendi kutularını doldurmaya yönelmesidir” (Yay, 2004: 29).

Bu kapsamda, Avusturya Okulu, rekabetçi piyasa düzeninde bilginin etkinlikle ilişkisini çağdaş neoklasik iktisat taraftarlarıyla (Grosman, Stiglitz) tartıştığı gibi (Esteban F. Thompsen, *Prices and Knowledge: An Austrian Perspective*, 1992), refah iktisadı bağlamında da bu tartışmasını sürdürmektedir (Roy Cordato, *Efficiency and Externalities in an Open-Ended Universe: A Modern Austrian Perspective*, 2007). Backhaus’un kitabı ise neredeyse Avusturya Okulu Uygulamalı İktisadı derlemesi gibidir; Finansal İktisat, Kamu Ekonomisi, Sağlık Ekonomisi, Eğitim Ekonomisi, Refah Devleti, Emek Ekonomisi, Endüstriyel Organizasyon, İktisadi Sistemler, Tarım Ekonomisi, Doğal Kaynaklar ve Çevre Ekonomisi gibi çok çeşitli alanlarda Okul’un görüşlerini tartışmaktadır (Jürgen G. Backhaus, *Modern Applications of Austrian Economics*, 2005) (Yay, 2012: 19).

3. HAYEK’TE METODOLOJİ

Hayek, Avusturya İktisat Okulu’nun önde gelen iktisat düşünürlerinden biri olmakla birlikte önemli bir iktisat metodoloğudur. Hayek, neredeyse bütün kitaplarında iktisadın yöntemine ilişkin konularda düşüncelerini açıklamaktadır.

Hayek’in ilk kitaplarından son kitaplarına kadar, tüm çalışmalarında *metodoloji* konusu önemli bir yer tutmaktadır. 1930’lu yıllarda yayımlanan para ve konjonktür teorisi ile ilgili ilk kitaplarında bile birinci bölümler metodolojik sorunlara ayrılmıştır (Hayek, 1931: 4-7; 1933: 25-40 aktaran Yay, 1993: 40).

Avusturya Okulu’nda nesnel dünya kabul edilse de kuramsal yapılarında özel bir rol oynamaz. Öznellik ve öznel değerlendirme, kuramın temel parçasıdır. Öznelliğe bağlı olarak birey, ön plana çıkartılmaktadır. Birey, bireysellik, öznel değerlendirme sürecinde, değerleyen, akıl-değerleme nesnesi ilişkisi söz konusudur (Eren, 1991: 256).

Bununla birlikte, Mises'te öznellik kavramı kullanılmaz. Onun yerine metodolojik bireycilik tercih edilir. İnsan faaliyetlerinin amaçlı olması, bireysel seçimlerin öznel olduğu sonucuna götürmektedir. Öznellik aynı zamanda belirsizlik nedenidir. Öznellik ve belirsizlik ayrılmaz fikirlerdir. Zaman içinde sübjektivizmin anlamı, zevklerdeki farklılıktan, insanların bilgi, yorum, bekleyiş ve dikkatlerindeki farklılığa doğru bir genişleme göstermiştir.

Hayek, mikro ve makro analizlerin birleştirilmeye çalışılarak modern ekonomik süreçlerin açıklanmaya çalışılması yönündeki çabaların başarısız olacağını düşünmektedir.

Hayek'e göre bunun nedeni iki grup bilim arasındaki farklılıkta aranmalıdır ki bu farklılıkta, grupların ele aldıkları olguların (phenomena) karmaşıklık (complexity) derecesinden kaynaklanmaktadır. Fiziki bilimlerde kavramların nedeni birkaç değişkenle açıklanabilirken, sosyal bilimlerde değişken sayısının çokça olmasıdır (Hayek, 1967: 23-27 aktaran Yay, 1993: 42). Bu kapsamda Hayek, iktisadı da karmaşık olgularla ilgilenen bilimler içinde tutarlı bir teorik yapı oluşturabilmiş bir disiplin olarak görmektedir.

Bu doğrultuda Hayek, doğal bilimlere uygulanan yöntemlerin bilimsel yaklaşım olduğunu, ancak bu yöntemlerin toplumsal olaylar ve sosyal bilimler üzerine uygulanması ve toplumsal olayları anlamaya bir katkısı olmadığını düşünmektedir. Yine, varsayımsal tümdengelim yöntemleri konusunda da genel anlamda konuyla ilgili temel fikirleri benimsemekte, ancak bu yöntemin sosyal bilimler için uygun olmadığını savunmaktadır.

Hayek, çoğu toplumsal nesnelere nesnel gerçekler olmadığını belirtmektedir. Bütünüyle fiziksel terimlerle tanımlanamayabilirler. İnsan faaliyetinin ilgilendiği şeyler faaliyette bulunan halkın düşündükleridir. Bu açıdan doğal bilimlerde nesnel, toplumsal bilimlerde öznel yaklaşım geçerlidir (Eren, 1992: 260). Bu bağlamda, 1940'larda *Economica* dergisinde yayımladığı bir dizi makalede, gerek fizik bilimlerin gerekse sosyal bilimlerin yöntemlerini ve aralarındaki ilişkileri ele almıştır. Bu yazılarında iktisatçıların (ya da sosyal bilimlerle uğraşanların), fizik bilimlerinde geliştirilmiş düşünce alışkanlıklarını (yöntemlerini) iktisada (ve diğer sosyal bilimlere) "mekanik ve eleştirisiz" bir şekilde uygulamalarını, bilimcilik (scientism) olarak nitelemiş ve bunun kesinlikle bilimsel olmadığını ileri sürmüştür. Ancak Hayek'in bilimci olarak nitelediği yöntemi tartışma tonunda zaman içinde (büyük ölçüde K. Popper'in etkisiyle) bir yumuşama görülmüştür (Yay, 1993: 40). Hayek, her ne kadar açıkça Popper'e karşı olmadığını belirtse de (Hayek, 1967: 4 aktaran Yay, 1993: 41). Popper'in görüşlerini doğrudan benimsemekten çok eleştirel - Popperci diyebileceğimiz bir çizgide O'nun görüşlerini ele almış ama bu görüşleri fizik ve sosyal bilimlerin farklılıklarını belirtmekte kullanmıştır.

Avusturya Okulu iktisatçıları, toplumda insan faaliyetinin bütünüyle niyet edilmeyen, tasarlanmayan sonuçlara sahip olduğu görüşündedirler. Özellikle birçok önemli kurum

tasarlanmadan yaratılmıştır. Para, dil, din ve hatta devletin kendisi bile niyet edilmeyen kurumlardır (Simpson, 1983: 21-22 ve Hayek, 1944: 28-29 aktaran Eren, 1992: 261). Dolayısıyla, bu kurumlar insan faaliyetlerinin tasarlanmayan sonuçları olarak görülmektedir.

Avusturya Okulu iktisatçılarının müdahaleciliğe karşı çıkmalarının önemli bir gerekçesini de “niyet edilmeyen sonuçlar” yaklaşımı oluşturmaktadır. Avusturya Okulu iktisatçıları ve Hayek, özellikle kurumların yaratılması ve evriminde insan faaliyetlerinin tasarlanamayan sonuçlarına büyük önem vermektedirler. Başka bir ifadeyle, metodolojik bireycilik kapsamında sosyal bir sistem olan piyasa ekonomisinin, toplumun en küçük birimi olan bireylerle açıklanması gerekliliği üzerinde durulur.

4. HAYEKÇİ PARADİGMA ÜZERİNE

Bilim felsefecisi/tarihçisi Thomas Kuhn tarafından aslında fizik bilimlerinin gelişim sürecinin açıklanması için öne sürülen *paradigma* kavramı, “belli bir bilimsel topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançların, değerlerin, tekniklerin bütünü ifade etmektedir” (Kuhn, 1986: 162 aktaran Yay, 1993: 14). Bir başka deyişle, karşılaştıkları, temel bilmeceler ve bu bilmecelerin çözümü konusunda anlaşmış kişilerden oluşan bir görünmez kolejin sahip olduğu kavramsal çatı, dünya görüşü ya da hipotezler bütünüdür (Blaug, 1975: 83 aktaran Yay, 1993: 14).

Hayekçi paradigmanın en temel özelliğini; tüm iktisadi ve politik konulardaki eleştirilerini, belirli bir metodolojik temele dayandırması ve büyük ölçüde bu eleştiriler bütününden oluşan görüşlerinin, metodolojik ilkeleri ile mantıklı bir tutarlılık içinde olması şeklinde ifade edebiliriz.

Hayekçi paradigmanın bu temel özelliği, Hayek’in Nobel İktisat Ödülü tebliğinde, 1970’lerdeki iktisat biliminin içine düştüğü krizin tasviri ile ilişkili olarak kendini açıkça göstermektedir:

“İktisat dalına Nobel Ödülü konması, iktisat bilimine kamuoyunun gözünde fizik bilimlerinin onur ve prestijini sağlarken, diğer yanda iktisatçılar halen önerdikleri ve hükümetlere uygulamaları için ısrar ettikleri politikaların sonucu olan enflasyonun hızlanma tehlikesinden özgür dünyayı kurtarma işi ile uğraşıyorlar. Böyle bir durumda, iktisatçı olarak yaptıklarımızdan övünç duymamız için çok az neden var. İktisatçıların iktisat politikasına yön vermede karşılaştıkları başarısızlıkların nedeni teorilerini dayandırdıkları bilimsel yöntemin yanlışlığıdır” (Hayek, 1987/a: 23-24 aktaran Yay, 1993: 37).

Hayek’e göre muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizm; alışlagelen görüşlerin tersine, birincisi sağda, ikincisi ortada, üçüncüsü solda olmak üzere bir çizgi üzerinde değil, bir üçgenin üç ayrı kutbudur (Hayek, 1960: 398 aktaran Yumer, 1988: 32). Yine Hayek’e göre liberalizm, bir genel ilkeler sistemi yani bir ideolojidir.

Bu bağlamda, Hayekçi düşünce ve Avusturya Okulu’nu, 1980 sonrasında iktisat düşüncesinde önemli yer tutan ve genel olarak “*Yeni Sağ*” ve “*Sağcı İktisat*” görüşü

olarak da adlandırılan düşünce biçiminin oluşumundaki en önemli unsurlar olarak da ifade edebiliriz.

5. HAYEK'TE BİLGİ, ZAMAN, BELİRSİZLİK, RASYONELLİK VE DENGE ÜZERİNE

Avusturya Okulu'nda *bilgi ve zaman sorunu*, Menger'de temeli olan, Mises ve Hayek tarafından formüle edilen eksik bilgi, belirsizlik ve tarihsel zaman üzerine inşa edilir. Bu kavramlar, piyasa süreci içinde yerini bulur. Bu doğrultuda, piyasa süreci, rekabet kaynağı olurken, aynı zamanda keşfin, dinamizmin, eksik ve kısmi bilginin, spekülasyonun ve tarihsel zamanın ortaya çıktığı sürecin kendisidir.

Hayek'in bilgi teorisi, bilginin niteliği, insanlar arasında yayılma süreci, Avusturya Okulu'nun Walrasgil mikroekonomik analize (genel denge teorisi) ve sosyalist sistemde fiyatlandırma ve planlama görüşlerine getirdiği eleştirilerin çekirdeğini oluşturur. İktisadın ve diğer toplumsal bilimlerin verilerini oluşturan bireysel ve toplumsal bilgi stoku, insanlar, fiyatlar ve kurumlar arasında yayılır (Yay, 2004: 14). Hayek, piyasa ekonomisininin açıklanmasında, bilginin önemini vurgulayan bazı çalışmaları ile literatüre ve piyasa süreci analizine yönelik önemli katkılarda bulunmuştur.

Bu bağlamda, son yılların önemli konularından olan, bilgi ekonomisi tartışmalarının taraflarından birinin Avusturya Okulu (konuya ilişkin iktisat literatüründeki ilk önemli makaleleri yazan kişinin de Hayek) olduğunu söyleyebiliriz. Joseph E. Stiglitz ve G. Akerlof'a Nobel İktisat Ödülü'nü (2001) kazandıran, piyasalarda iktisadi karar alıcıların asimetrik bilgiye sahip olmasının yarattığı birtakım davranış motivasyonlarının (ahlâki risk ve ters seçim) piyasada başarısızlıkları yaratacağı ve ekonomiyi etkinlikten uzaklaştıracağı görüşünün en ciddi alternatifi, Hayek'in eksik bilgi, Mises ve Kirzner'in girişimci ve piyasa süreci kavramlarına dayanan ve bilgi farklılığının, kapitalizmi etkinlik ve dengeye yönelteceğini savunan Avusturyen bilgi teorisi (Boettke, 2002b; Steckbeck ve Boettke, 2001 aktaran Yay, 2004: 17).

Piyasa kuralları, bireylerin kararları için *bilgi* sağlar ve böylece belirsizliğin azalmasına katkıda bulunurlar; ama bireyin bu bilgiyi nerede kullanabileceğini belirleyemez ve dolayısıyla *belirsizliği* tümüyle ortadan kaldıramazlar. Bu bilginin kullanılmasının sonuçları, bireylerin çabalarının ürününün başkalarıyla değişimine bağlı olduğu sürece; söz konusu kurallar her bir bireye bu sonuçların ne olacağını söyleyemez, fakat kullanımına güvenebileceği belirli şeylerin neler olduğunu söylerler (Hayek, 1995: 166-167).

Dolayısıyla iktisadi kararlar, mevcut bilgi çerçevesinde alınmaktadır. Bu açıdan iktisadi faaliyet zaman içinde yapılıp ve gelecek belirsizdir. Geleceğin belirsizliği aynı zamanda sürekli olarak yeni bilginin gerekliliğini gösterir. Girişimsel faaliyetin temeli, yeni bilginin yaratılmasıdır ve girişimci kesinlikle tam bilgiye sahip değildir. Yeni bilgi zorunluluğu, bilginin öznelliği ve piyasa sürecinin keşif mantığını açıklamaktadır

(Eren, 1992: 265). Bu bağlamda piyasa düzeni içinde, bilginin tam olmaması (eksik ve dağılmış bilgi) ve elde edilecek sonuçlar ile bireysel beceri ve nitelikler arasında doğrudan ilişki bulunmaması nedeniyle belirsizlik söz konusudur. Teorinin iddiası, bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri için rasyonel davranmalarını gerekli kıldığı yönündedir.

Yine, *zaman* meselesinin ciddi olarak ele alındığı ve piyasayı bir süreç olarak gören bir bakış açısı, insanın öğrenme süreçlerini de analizinin merkezi yapmak zorundadır. Öğrenmenin deneme-yanılma şeklinde tümevarımsal bir biçim alması, bireylerin ekonomik faaliyetlerinin tamamı ile öğrenme süreçleri ile kuşatıldığını görmemizi sağlayacaktır (Oğuz, 2005: 256). Dolayısıyla bireylerin, beklentilerini *rasyonel* bir şekilde oluşturdukları söylenebilir. Bu kapsamda, bireylerin bilgilerine yenileri eklendikçe, beklentilerindeki doğruluk oranının da artacağı ifade edilmektedir. Hayek ise *rasyonelliğin* iktisat teorisinin bir öncülü olduğunu kabul etmez. O'na göre teorinin temel iddiası daha çok, rekabetin bireylerin yaşamlarını sürdürebilmek için rasyonel davranmalarını gerekli kıldığıdır.

Bu kapsamda, bireyler *eksik bilgi* varsayımı altında, verecekleri kararların sonuçlarına yani geleceğe ilişkin belirsizlik yaşarlar. Hayek bu noktada, *sınırlı rasyonaliteden* söz edebileceğine vurgu yapmaktadır. Burada bireyler, piyasa düzeni içindeki davranış kurallarını izlemek durumundadırlar. Hayek, eğer rasyonaliteden aklın olabildiğince etkin kullanımı kastediliyorsa, kendisinin de bir rasyonalist olduğunu, ancak aklın her eylemi tayin etmesi anlamındaki rasyonaliteyi ise reddettiğini vurgulamaktadır.

Hayek, Avusturya Okulu ve genelde iktisattaki okullar içinde *bilgi* sorununu sistematik hale getiren kişidir. Hayek'te dikkati çeken bir görüş, *denge analizini* reddetmeden onu ilk yaklaşım, ilk adım olarak görmesidir. Bu durum, bir anlamda Hayek'te tam haber almadan eksik bilgiye giden süreci vermektedir; bireyler eksik ve kısmi bilgiye sahiptirler. Mevcut bilgileriyle ileriye ait öngöründe bulunurlar. Bu durum, piyasa anarşisi doğurmaz; çünkü piyasa süreci kısmi bilgilerin eşgüdümünü sağlar; piyasa sürecinde milyonlarca kişinin bilgileri etkinlik sağlayacak biçimde eritilir. Hayek'te değişik bireylerin farklı eksik bilgilerinin var olduğu görüşü, hareket noktasıdır (Eren, 1992: 266-267).

Alchian gibi, Smith (1776) ve Hayek de merkezîyetçi ve planlanmış düşünceden çok, dışa açık ve kendini yöneten hareketin önemini vurgulamışlardır. Onlar, dengenin optimizasyonundan çok, dengenin çok uzağındaki işlemlerin adaptasyonunun önemi üzerinde durmuşlardır. Onların bu söylemleri, *evrim ve kaos* üzerine uzmanlaşmış ekonomistlere oldukça modern gelmektedir ve Alchian da bunların çağdaş bir savunucusu olmuştur (Vany, 1996: 427). Hayek'e göre piyasa dengesi, piyasayı oluşturan tüm oyuncuların planlarının birbirleriyle tutarlı olmasını gerektirmektedir ki bu doğrultuda, bireylerin diğer piyasadaki oyuncuların kararlarını sürekli doğru olarak

öngörebilmesinin de mümkün olamayacağı ifade edilmektedir. Bu düşünceden hareketle, *piyasa dengesi* süreklilik taşımayan kısa süreli *denge hali* olarak değerlendirilmektedir.

Bu doğrultuda, varsayılan Ampirik Realizm -Empirical Realism (ER)- ontolojisi, ampirik ve aktüel ortamlar üzerine odaklanan teorilerin geliştirilmesini sağlamakta ve bu da denge durumlarının analizini ortaya koymaktadır. Bu durum da sosyoekonomik hareketleri mümkün kılan yapıların ve mekanizmaların yeniden oluşturulmasını cesaretlendirmektedir. Hayek'in kendiliğinden doğan sosyoekonomik düzen ile ilgili transformasyonel prensibi, piyasa süreci açıklamalarının en iyisidir ve çok açık bir şekilde analitik karışıklığa düşülmeden denge prensibinin nasıl ortadan kaldırılabileceğini gösterir (Fleetwood, 1996: 746).

Hayek'te bireylerin bilgi farklılıklarına dikkat çekilirken yer ve zamana bağlı fiyatlar hakkındaki bilgiye önem verilir. Bu süreçte daha fazla bilgiye sahip olanlar daha kazançlı çıkacaklardır. Daha çok eksik bilgiye sahip olanlar ise daha fazla sürprizle karşılaşabileceklerdir (Eren, 1992: 266-267). Böylece, bireyler ulaşmayı düşündükleri amaçlarına ulaşmak için ellerinde bulunan araçlardan maksimum şekilde fayda sağlamaya çalışırlar. Bu düşünce, dengeye yönelik olarak varılan sürece ilişkin herhangi bir bilgi içermemekle birlikte, denge durumunda bireylerin aynı bilgiyi paylaşmaları gerekliliğini vurgular. Bu durum, ideal olarak kalsa da var olanlar içinde oluşabilecek denge durumuna en uygun kurumun rekabetçi piyasa düzeni süreci olduğunu ifade eder. Bu doğrultuda Hayek, bu süreci, kritik gördüğü bilginin önemi ve dağılımı üzerine yapılandırılan sistematik bir süreç olarak kabul etmektedir.

6. HAYEK'TE DÜZEN, PİYASA DÜZENİ (KATALLAKSİ) VE REKABET

6.1. Düzen Kavramı: Kendiliğinden Doğan Düzen (KDD) ve Yapma Düzen (YD) - Organizasyon

Avusturya Okulu metodolojisinde ve Hayekçi düşüncede önemli bir yer tutan KDD kavramı, bu Okul'un geliştirmiş olduğu sosyal kurumların evrim teorisini ifade etmektedir. Bu bağlamda Hayek'e göre, kendiliğinden doğan düzen ya da kurumların evrimi, biyolojik evrim teorisine benzer. Bu düzenin alacağı şekil de belirli bir yönetim ilkeleri sistemi içinde faaliyette bulunan bireylerin ilişkileri sonucunda oluşur.

Hayek, KDD (*spontane düzen*) ve yapma düzen (*organizasyonlar*) olmak üzere iki tür düzenin varlığına dikkat çekmektedir. Hayek'e göre, bu iki tür düzenin herhangi bir karmaşıklık derecesindeki toplumlarda düzenli bir şekilde birlikte var olacağı konusu, onları istediğimiz şekilde birleştirebileceğimiz anlamına gelmemektedir.

Hayek, bu düzen türlerinden birincisi için *kozmos*, ikincisi içinse *taxis* kavramlarından faydalanmaktadır. Klasik Yunanca olan bu kavramlardan *kozmos*; bir devlet veya

toplumdaki doğru bir düzeni, taxis ise; muhabere düzeni gibi yapma bir düzeni anlatmaktadır (Hayek, 1994: 57). Hayek'te düzen kavramı, bütün karmaşık fenomenlerin irdelenmesi için vazgeçilmez bir kavramdır. Dolayısıyla, düzen teriminin sosyal bilimlerde uzun bir tarihi bulunmaktadır.

KDD, belirli davranış kurallarına uyan unsurlardan oluşurlar. Bunu vurgulamak için bazen kurallardan çok “düzenlilik” ten söz edilir, ancak bu düzenlilik, sadece unsurlar kurallara göre davranır demektir. Burada unsurların davranışındaki her düzenlilik toplu bir düzeni de garanti etmemektedir (Hayek, 1994: 65-66). Ayrıca, üzerinde durulması gereken önemli nokta, bu kurumların yönetim ilkelerinin nasıl ortaya çıktığı, bunların nesiller arası aktarımının nasıl gerçekleştiği ve tarihsel süreç içerisinde nasıl değişime uğradığıdır.

Bu bağlamda, toplumlarda ahlak ve gelenek kurallarının çoğu, kendiliğinden doğan gelişmeler olmakla birlikte, insanların gerçekte gözlediği kuralların yalnızca bazıları tasarım ürünü olacaktır. Yapma kurallara dayanan bir düzenin bile içerik olarak kendiliğinden doğma olabileceği konusu, o düzenin özgül görünümünün her zaman bu kuralların tasarlayıcısının bilmediği ve bilemeyeceği koşullara dayanacağı gerçeği tarafından gösterilir (Hayek, 1994: 69-70). Armen ALCHIAN, ekonomideki düzenin kaynağı için düşünülmüş bir tasarımın üzerine kendi kendine organize olma durumunu vurgulamıştır. Bu problemi ele alırken, Adam Smith (1776) ve Hayek (1944)'in geliştirdiği araştırma programını yeniden canlandırmıştır. Onlar, modern yapısından daha güçlü olan ve fiyat vektörünün hesaplanması için “görünmeyen el” in çalışmasını istemektedirler. Bu güçlü görünmeyen el teoremi, insanların tasarımı değil de hareketlerinin bir sonucu olan ve insanın doğasında var olan durumlarla ilgili bir ifadedir (Vany, 1996: 427).

Dolayısıyla, sosyal kuralların önemli karakteristiklerinden biri, özel bir durum ile değil de genel hareketlerle ilişkili olduğudur. Burada sosyal kuralların olmamasından daha çok bir takım hareketleri yasaklamasından dolayı sınırlandırıcılığı söz konusudur. Hayek'in benimsediği kurallar, belirli bir malın belirli bir fiyata satılması, belirli bir gelir dağılımının sağlanması veya belirli bir iflasın önlenmesi vb. türden değildir. Bunlar yapısalcıların fikirleridir (Fleetwood, 1996: 744). Burada, KDD'nin dayandığı kurallar kendiliğinden ortaya çıkabileceği gibi sonradan tasarımı bir şekilde de oluşturulmuş olabilirler.

Bir diğer önemli konu, KDD'nin amaç kavramıyla ilişkisidir. Kendisinin dışındaki bir birim tarafından yaratılmaması yüzünden onun varlığının böyle bir düzen çerçevesinde hareket eden bireylere çok faydalı olabilmesine rağmen, böyle bir düzenin hiçbir amacı yoktur (Hayek, 1994: 60). Düzenlilik, hiç şüphesiz sadece unsurlar kurallara göre davranır, demektir. İnsanlık, uymak zorunda olduğu kanunlar olmaksızın hiçbir zaman varolmamış olmasına rağmen onları ifade etmeye sahip olmuş anlamında kanunları “bilmeksizin” binlerce yıldır var olmuştur. Dolayısıyla, toplumsal anlamda KDD,

bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak uymakta oldukları kurallardan oluşmaktadır. Nitekim bir toplum, yalnızca, eğer bir seleksiyon süreciyle, bireyleri sosyal yaşamı olanaklı kılan bir tarzda davranmaya sürükleyen kurallar gelişmişse var olabilir. Bu amaçla, seleksiyon, farklı yani kendilerine özgü düzenlerinin özellikleri tarafından yol gösterilen toplum tipleri arasında olduğu gibi işleyecektir. Ancak bu düzeni destekleyen özellikler, bireylerin özellikleri, yani onların bir bütün olarak (üzerine) dayandığı belirli davranış kurallarına uyma eğilimleri olacaktır (Hayek, 1994: 66-67). Bu doğrultuda, piyasa gibi toplumsal kurumlar, insanlık tarihi süreci içerisinde ihtiyaç duyulduğu anlarda kendiliğinden ortaya çıkmış kurumlardır.

Hayek'e göre, gerçekte bütün özgür toplumlarda, insan grupları, belirli amaçlarını elde edebilmek için çeşitli organizasyonlarda bir araya gelirler. Böylece, farklı organizasyonların hepsinin faaliyetlerinin koordinasyonu da bir KDD'yi oluşturan güçler tarafından gerçekleştirilmiş olur. Bu kapsamda iktisadi yönden üzerinde durulması gereken asıl sorun, ortaya çıkmış bu kurum ve düzenlerin toplumun refahına buldukları katkının incelenmesidir.

6.2. Piyasa Düzeni (Katallaksi) ve Katallaksi Oyunu

Hayek'e göre, piyasa düzeni uzun bir tarihsel süreç içerisinde insan faaliyetlerinin en iyi şekilde etkileşimde olduğu düzen veya sistemlerle uyum sağlama çabaları sonucunda oluşmuştur. Bu kapsamda, Hayekçi düşüncede piyasa düzeni ya da sistemi, sınırlı bilgi içerisinde ve sürekli değişim içinde olan işgücünün çeşitli üretim alanlarında, insan ihtiyaçlarını karşılama noktasında bulunan bir sosyal sistemi ya da süreci ifade etmektedir.

Dolayısıyla bu süreç, planlanmayan ve beklenmeyen değişimleri de içermektedir. Bu doğrultuda, piyasa düzeninde bireyler, diğer bireylerin faaliyetlerini göz önünde bulundurmak ve kendi amaçlarına ulaşmak için eksik bilgi ortamında faaliyetlerini düzenler ve planlarını yaparlar. Böylece, Hayekçi teoride piyasa düzeni ile birlikte bilginin eksikliği de teorik yaklaşım içine girmektedir.

Bütün düzenler gibi piyasa düzeni de bizim amaçlarımıza sadece, eylemlerimizde bize yol göstermek ve farklı bireylerin beklentilerini birbiriyle uyumlu hale getirmek suretiyle değil, herkesin çeşitli mal ve hizmetlere, başka herhangi bir şekilde elde edebileceğinden daha fazla ulaşabilme olasılığını veya şansını artırmak suretiyle de hizmet eder. Bu düzenin özelliğinin doğru anlaşılabilmesi için her şeyden önce onu genellikle bir "*ekonomi*" olarak tanımlamamızın akla getirdiği yanlış çağrışımlardan kurtarmalıyız. Bir evin, bir çiftliğin veya bir işletmenin birer ekonomi olarak nitelendirilmesindeki anlamda bir ekonomi, bir grup aracın farklı amaçlar arasında bunların oransal önemlerine göre tahsis edilmesine yol açan bir etkinlikler bütününden oluşur. Piyasa düzeni ise böyle tek bir amaçlar düzenine hizmet etmez. Genel olarak sosyal veya ulusal ekonomi diye adlandırılan şey bu anlamda bir ekonomi değil fakat içiçe geçmiş birçok ekonominin oluşturduğu bir şebekedir. Doğru anlamda bir ekonomi,

teknik anlamda bir örgüttür, yani tek bir kuruluşun bildiği araçların kullanımının bilinçli olarak tasarlanmasıdır. Oysa piyasanın kozmosu böyle tek bir amaçlar ölçeğiyle ne yönetilir ne de yönetilebilir; aksine ayrı ayrı bütün üyelerinin değişken ve karşılaştırılabilir olmayan çok sayıda amacına hizmet eder (Hayek, 1995: 149).

Bu kapsamda piyasa düzeninde, üretim araçlarının özel mülkiyeti söz konusudur ve tüm iktisadi konularda yönetim ve organizasyon girişimcilerin elindedir. Ancak, piyasa düzeninde mal ve faktör fiyatlarını ve tüm bireylerin gelirlerini de tüketicilerin belirlediği ifade edilmektedir.

Burada, ekonomi kelimesinin kullanımındaki belirsizliğin yaratmış olduğu karışıklık öylesine önemlidir ki; Hayek, piyasanın kendiliğinden doğan düzenini, tek bir amaçlar düzenine hizmet eden ve piyasa düzenini oluşturan birbiriyle yakından ilişkili çok sayıda ekonominin oluşturduğu sistemi, ekonomi yerine, “*katallaksi*” olarak ifade etmektedir. *Katallaksi* teriminin, pek çok münferit ekonominin bir piyasa içinde karşılıklı olarak ayarlanmasıyla gerçekleşen düzeni ifade etmek üzere kullanıldığını vurgular. Böylece, bir katallaksi, mülkiyet, haksız fiil ve sözleşme hukukunun kuralları içinde hareket eden insanlar aracılığıyla piyasa tarafından yaratılan özel bir KDD türüdür. Çok önceleri, piyasa düzeni ile ilgilenen bilim için “*katallaktiks*” adı önerilmiş ve sonra bu öneri yenilenmiş olduğundan, piyasa düzeninin kendisi için buna karşılık gelen bir terim bulunması istenmiştir (Hayek, 1995: 150-151).¹

Ekonomi deyimini planlanmış bir sistemi anlatıyor olmasına rağmen, “*catallaxy*” terimi bir takım yapısal çağrışımları içermemektedir. Bir katallaksi, “pazardaki birçok bireysel ekonomilerin ayarlanması ile getirilen” anlık bir düzendir (Hayek, 1976, aktaran Fleetwood, 1996: 743) ve dört anahtar karakteristiği bulunmaktadır:

Birincisi, katallaksiyi ortaya çıkaran bireyler izole edilmiş olsa da sosyal bireylerdir. Onlar, sosyal kuralların yönetimi altındaki bir ağa tepki verirler ve bu ağa bağımlıdırlar. Hayek, bu atomize olmuş bireylerin davranışları ile ilgili sosyal bir teori ortaya koymuştur.

İkincisi, herkes bilginin değişik bölümleri ile ilgili bir işlem yapar. Bilgilerinin hassaslığı, sahip oldukları bilginin türüne bağlıdır. Örneğin, bir bireyin içinde bulunduğu ortam ile ilgili çok geniş bir bilgisi olmasına rağmen, uzaktaki bir ortam ve gelecekle ilgili hiçbir bilgisi olmayabilir.

Üçüncüsü, bireylerin beklentileri ve bu beklentilere ulaşabilmek için formüle ettikleri bir planları olabilir ama bu durum, hiçbir değişikliğe yol açmaz. Burada önemli olan nokta, bireylerin belirli hareketlerde bulunmalarıdır. Bu bağlamda, belirli amaçlar

¹ “*Katallaktiks*” terimi “mücadele etmek” yanında “topluluğa girmek” (kabul edilmek) ve “düşmandan dosta dönüşmek” anlamına da gelen Grekçe “*katallattein*” veya “*katallassein*” fiilinden türetilmiştir. Buradan daha sonra İngilizce “*catallaxy*” terimi oluşturulmuştur (Hayek, 1995: 150-151).

konusunda ikna edebilen ve bu hareket ve amaçların diğerleriyle uyumlu olmasını sağlayacak kontrol edici bir akıl bulunmamaktadır.

İlk bakışta bu durum, kaos için bir davetiye olarak görülebilir. Burada, kontrolü elinde bulunduran koordine edici bir birey olmaksızın; izole edilmiş, dağılmış, eksik bilgi ve kendi amaçları konusunda ikna olmuş bireyler bulunmaktadır. Ancak bu durum, Hayek'e göre *dördüncü* karakteristiktir ve kaosa girmeyi önleyen yönetim altındaki sosyal kurallar olarak adlandırılan sosyoekonominin oluşturulup elde tutulabilmesi için gereken anahtardır. Sosyal kurallara bağlı kalarak bireylerin sosyal hareket başlatabiliyor olmasından dolayı, bireylerin hareketleri, bireysel olarak anlık bazda motive edilmiş olmakla beraber sosyal olarak onaylanmaktadır (Fleetwood, 1996: 743).

Hayek, "*kendiliğinden oluşan sosyoekonomik düzenin transformasyonel prensibi*"ni adapte etmeye çalışıyordu. Bilgi kaynağı olarak adlandırılan bir pazar ekonomisindeki sosyoekonomik durum ve yönetim altındaki sosyal kural türü yapılar, her zaman var olan durumlardır ve pazar tabanlı hareketlerde sürekli olarak bir çıktı üretirler. Hayek'in pazar işlemi veya katallaksiye olan özeni bu transformasyonel sosyal ontolojinin sabit bir görünümü ve tam olarak bu transformasyonel işlemdir. Hayekçi düzenin sosyoekonomik teorisinin amacı da bu işlemi açıklamaktır (Fleetwood, 1996: 743-744). Hayek bu süreçte, piyasa oyuncularının potansiyel arz ve talep davranışlarına yönelik olarak, bilgi konusunda daha doğru ve tam bilgiye ulaşma yönünde çaba gösterdikleri üzerinde durmaktadır.

Bu doğrultuda Hayek, piyasa ekonomisinin sosyal bir sistem olarak ortaya çıkışını ve analizini tarihi evrimsel süreçte bir KDD olarak ele almaktadır. Hayek, sosyal bir sistem olan piyasa düzeninin, toplumun en küçük birimi olan bireyden hareketle açıklanması gerektiği üzerinde durur. Bu anlayıştan hareketle, Hayek'e göre bireylerin ekonomik faaliyetlerini, piyasa ekonomisinin çok sayıda ve çok farklı alanlarda faaliyet gösteren ve kâr fırsatlarının da bu oranda yüksek olduğu piyasalar aracılığıyla gerçekleştirecekleri üzerinde durulur.

6.3. Katallaksi Oyunu

Hayek, piyasa sisteminin işleyişinin, bir düzenin yaratılmasını, aynı zamanda insanların kendi çabalarından elde ettiklerinin büyük miktarda artmasını nasıl sağladığını anlamının en iyi yolunun, onu bir "*katallaksi oyunu*" olarak düşünmek olduğunu ifade eder. Bu oyun, oyun teorisinde sözü edilen "*sıfır toplamlı bir oyun*" değil, aksine zenginlik yaratan bir oyundur; yani bütün katılanların ihtiyaçlarını karşılama olasılığını ve mal akışını artıran bir oyun olduğuna işaret edilir.² Burada her bir birey aynı fırsat eşitliğine sahiptir ve bu oyun zenginlik yaratıcıdır (Hayek, 1995: 158).

² Oxford English Dictionary'de yer alan oyun tanımı, "kurallara göre oynanan ve sonucu üstün beceri, güç veya şans tarafından belirlenen bir yarışma" şeklindedir (Hayek, 1995: 158).

Burada, bilginin bireyler arasında dağılmış olduğu vurgulanmakta ve eksik bilgi varsayımı altında belirsizlik söz konusudur. Dolayısıyla, fiyatların taşıdığı bilgi sınırlıdır ve bu kapsamda beklentilerin gerçekleşmeme olasılığı vardır. Bireyler arasında, oyunda ortaya çıkacak sonuç bakımından, oyunu adil veya adaletsiz olarak değerlendirmek de anlamlı olmayacaktır. Çünkü burada oyunun sonucu, kısmen oyuncuların yeteneklerine bağlı olurken kısmen de şansa bağlı olmaktadır.

Hayek'e göre katallaktik olanakların ufku (ki bunu n sayıda mal üreten bir sistem için n sayıda boyutu olan bir yüzeyle gösterebiliriz) günümüzde genellikle "*Pareto-optimali*" olarak tanımlanan alan, tüketicinin yararındaki artışın, başka birinin durumunu kötüleştirmediği sürece (bu da her zaman, ürünün söz konusu ufkun içindeki bir noktaya karşılık gelmesi halinde mümkündür) üretilebilecek değişik malların bütün kombinasyonlarını gösterir (Hayek, 1995: 162).

Fleetwood'a göre, Hayek'in "*Economics and Knowledge*" (1936) adlı yayınında belirtilen değişim, artık tamamen oturmuş olmasına rağmen "*The Constitution of Liberty*" (1960) yayınındaki değişim konusunda hiçbir gelişme gözlenmemiştir. Öyle gözükmektedir ki Hayek ekonomi ile ilgili kritik sorusunu 1936'da ortaya atmış ve ancak buna kabul edilebilir bir yanıtı, 1960'da verebilmiştir. Buradaki soru, birbirleri ile hiçbir bağlantısı olmayan milyonlarca bireyin sosyo-ekonomik hareketleri nasıl koordine edilebilir ve onların bu planlarının koordinasyonu ve buna bağlı oluşacak büyük miktarda dağılmış olan bilginin iletişimi ve depolanması nasıl olabilir? Bu soruların yanıtı, iki aşamada gelmiştir. 1945'deki bir makalesinde Hayek, koordinasyonun telekomünikasyon sisteminin yardımıyla olabileceğini söylemiştir ki bu sistem, Hayek'in fiyat mekanizmasının bir bölümüdür. Bununla beraber, telekom sisteminin kendisi bu altyapıyı sağlayamamıştır. Ancak, bir bölüm bilginin elde edilerek, telekom sisteminden daha farklı mekanizmalarla iletilip depolandığını ve 1960'dan sonraki çalışmalarında bu bilginin sadece telekom sistemi tarafından değil; telekom sisteminin de içinde bulunduğu sosyal kuralların yönetimindeki yoğun bir ağ tarafından elde edildiğini ifade etmiştir (Fleetwood, 1996: 741-742).

Burada vurgulanmak istenen temel nokta, piyasa düzeninde mülkiyet hukuku ve sözleşme kurallarına uygun hareket eden bireyler aracılığıyla yaratılan kendiliğinden özel bir düzen olan "*katallaksi*" kavramının özünde yatmaktadır. Hayekçi piyasa düzeni, değişen koşullara sürekli bir uyum mekanizması olarak ifade edilir. Buradaki yaklaşımda dikkat çekici bir nokta da piyasanın kısmi bilgileri düzenlemedeki önemidir. Bu kapsamda, piyasa düzeni de diğer tüm KDD'lerin özelliklerine sahip bulunmaktadır ve burada ekonominin doğal işleyişine ya da piyasaya yönelik müdahalelere de güçlü bir şekilde karşı çıkmaktadır.

Hayek, "*müdahale*" teriminin, -adil davranış kurallarından farklı olarak- sadece bir kendiliğinden düzenin oluşmasına hizmet etmeyen ve özgül sonuçlara yönelen özel

düzenler için kullanılmasının doğru olduğuna dikkat çeker. Klasik iktisatçılar, bu terimi yalnızca bu anlamda kullanmışlardır. Bu bağlamda, müdahalenin amacı, daima mekanizmanın kendi asli ilkelerini izlemesine izin verilmesi halinde ortaya çıkacak olandan farklı bir sonucu gerçekleştirmektir. Müdahale, ayrıca, her zaman genel düzeni bozacak ve KDD'nin dayandığı bütün unsurların karşılıklı uyumunu engelleyecek olan bir eylemdir ve her müdahale eylemi bir ayrıcalık yaratır (Hayek, 1995: 172-173). Bu durum, Hayek'e göre, katallakside düzensizlik oluşmasına neden olur.

Hayek'te müdahale konusu, birilerinin lehine yararlar sağlarken diğerlerinin aleyhine olabilecek durumlar oluşturabileceğinden adaletsiz bir eylemdir. Bu sistemde devletin temel işlevi ise herkes için fırsat eşitliği sağlayarak piyasa düzeninin güvenli bir şekilde işleyebileceği bir ortam yaratmaktır.

6.4. Hayek'te Rekabet Anlayışı Üzerine

Hayek'te, liberalizmin içinden türetildiği, kendiliğinden düzenin işleyişini sağlayan, dolayısıyla yaşama geçirilmesinde zorunlu olan mekanizma, rekabettir. Rekabet, bireylerin amaçlarını gerçekleştirmekte kullanacakları bilgi ve yöntemlerin keşfi sürecidir. Bu sayede öznel olan, sadece bireylerin taşıyıcısı ve uygulayıcısı oldukları bilgi, hedeflenen performansa bağlı olarak sınanır, var olan koşullar içindeki doğruluğu keşfedilir. Böylece bu bilgiyi üreten insanların sayısı çok az da olsa rekabet yoluyla, bilgiden daha fazla insanın faydalanması mümkün olur. İnsanların öznel olarak sınırlı olan bilgileri, toplumsal gerçeklik içinde karşılaşılan öngörülemez olgular karşısında yetersiz kalırken, piyasa mekanizmasının vazgeçilmez unsuru olan *rekabet*, bilgiyi toplumun hizmetine en etkin biçimde sunmuş olur. Bu sayede, bireylerin amaçlarını belirlemeleri ve bunu eyleme koymaları için en az zorlama ve en çok bilgi içeren bir düzene ulaşılır (Hayek, 1979: 65-70 aktaran Pekel, 1994: 25).

Fiyat mekanizması da insanın farkında olmaksızın tesadüfen bulduktan sonra kullanmayı (tam olmasa da) öğrendiği birçok sistemden biridir. Üreticiler ve tüketiciler arasındaki rekabet, piyasa sürecinin bir diğer asli parçasıdır (www.ekitapyayin.com/id/005/01.htm) ve bu anlamda fiyat mekanizması, Hayekçi düşüncede mükemmel bir olgudur. Hayekçi rekabet anlayışında, sistemin herhangi bir yerinde meydana gelen değişikliklerle ortaya çıkan ihtiyaçları kapsayan bilgilerin ve bu bilgilerin etkin bir şekilde yani başka hiçbir yöntemle sağlanamayacak bir şekilde sistemi oluşturan unsurlara iletilmesi, fiyat mekanizması ve rekabetin esas amacıdır.

Bu bağlamda, piyasadaki herhangi bir durumun göstergesi de piyasadaki fiyatlardır. Böylece, alıcı ve satıcıların karşılıklı etkileşimleriyle piyasada oldukça fazla sayıda değişim oranları oluşur. Bilindiği üzere, bireyler arasındaki servet ve gelir eşitsizliği, piyasa ekonomisinin özellikleri arasındadır. Burada, tüketici tercihleri, bireyleri işbölümü anlayışı içinde bulunmak istedikleri noktaya getirecektir. Piyasalardaki fiyat yapısıyla bireyler, sosyal işbirliğine yönlendirilebileceklerdir.

Hayek'te rekabet konusunda amaç, anlamsız ve gerçekleşmesi olanaksız olan tam rekabeti uygulamak değil, rekabetin önlenmesine engel olmaktır. Hayek'te, rekabet konusunda etkinliğin önceki düzeyinden ne kadar yukarıya çıkarılabileceği büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, burada rekabet, yarışmalarda, sınavlarda olduğu gibi piyasada da en iyiyi kimin yaptığını söylemektedir.

Rekabet, başarının en etkili güdülerinden birini sağlarsa da zorunlu olarak her bir bireyin yapabileceği kadar iyisini yaptığını ortaya koymaz. Bu durum ise en iyiden sonraki daha iyiyi yapmak için motivasyon sağlamaktadır. Dolayısıyla, rekabette çok sayıda birey arasında dağılmış bulunan bilginin etkin bir biçimde, sistemi oluşturan unsurlara iletilmesinin sağlanmasının önemine vurgu yapılır.

Hayek'e göre, bir keşif yöntemi olarak rekabet, üreticilerin bilgilerini kendi amaçları doğrultusunda kullanmalarına izin vermelidir. Tam rekabet koşulları bulunmadığı durumlarda, bazı üreticiler, ürününü daha düşük fiyatlardan satarak yeterli kâr elde edeceği halde *marjinal maliyetin* üzerindeki fiyatlarla satmayı daha uygun bulabilecektir. Burada, bireysel girişimin başarısı ve uzun vadedeki etkinliği, girişimcinin maliyet tahminlerinde yansıtılan beklentilerin doğruluk derecesine de bağlı olacaktır.

Rekabetin işleyişi, yalnızca para, piyasa ve bilgi kanalları gibi belirli kurumların yeterli örgütlenmesini değil her şeyden çok bu rekabeti koruyup onu en yararlı biçimde işletecek uygun bir hukuksal sistemin varlığına bağlıdır. Yasaların özel mülkiyet ve sözleşme özgürlüğü ilkelerini tanıması yeterli değildir. Uygun bir hukuk sistemi, bundan daha da çok değişik durumlara uygulanmış biçimiyle mülkiyet hakkının eksiksiz bir tanımlamasına da bağlıdır.

Ekonomik determinizm olarak görülebilecek olan bu durum, aslında iktisadi dürtü denen şeyin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Nihai olarak ekonomik olan hiçbir amaç yoktur. Piyasa düzeninin icra ettiği hizmetler kadar bireylerin ekonomik çabaları, her zaman ekonomi dışı olan, birbirleriyle rekabet halindeki nihai amaçlar için araçların dağılımından oluşur. Tüm iktisadi faaliyetlerin görevi de sınırlı araçların hangisi için kullanılacağına karar vererek rekabet içindeki amaçları uzlaştırmaktır (Hayek, 1950: 28 aktaran Pekel, 1994: 29).

Rekabet, Hayek'te denge durumunu ifade etmemektedir. Dolayısıyla piyasa süreci, burada rekabet kaynağı olarak karşımıza çıkar. Durağanlık da söz konusu değildir ve her an fırsatları görmek ve değerlendirmek gerekir. Hayek'te rekabet, piyasa sürecinde bir durum değil, süreçtir. Böylece bu durum, zaman içinde dinamik bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Günümüzde, Avusturya İktisat Okulu'nu ve Hayekçi düşünceyi savunmanın serbest piyasa ekonomisini savunmak anlamına geldiği yönünde büyük bir görüş birliği bulunmaktadır. Bu kapsamda, 20. yüzyıl ortalarında yükselen sosyalist dalgaya karşı, serbest piyasa ekonomisini savunmasıyla tanınmış olan F. A. Hayek, yine bu yüzyıldaki “Yeni Sağ” düşüncenin en etkili isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Hayekçi iktisadi liberalizm konusunda, devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmış, serbest piyasa ekonomisi savunulmuştur. Bu doğrultuda, 20. yüzyıl sonlarında küresel kapitalizmin yükselişi de Hayek'in görüşlerinin iktisatçı ve siyasetçiler üzerinde önemli ölçüde etki yapmasına neden olmuştur. Margaret Thatcher, Ronald Reagan ve George W. Bush bu kapsamda isimleri ilk akla gelen politikacılardandır.

Hayekçi liberalizmde, iktisat ve hukuk arasındaki ilişkiler, oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu yönde bir kopukluk olması durumunda, özgürlük, kalkınma ve demokrasi kavramları da olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Dolayısıyla, Hayek'te yasaların egemenliği ilkesi, iktisadi alan başta olmak üzere, hemen her alanda büyük bir etki ve öneme sahiptir.

Hayek, zamanla iktisat ve sosyal bilimlerde, Avusturya Okulu'nun içinde yer alan meslektaşlarının görüşlerinden bazı yönlerden ayrılmıştır. Geleneksel Avusturyacı düşüncede var olan, sosyal olayları tahmin etmenin mümkün olmadığı ve yine bu çerçevede içinde iktisadın da yer aldığı sosyal çalışmalarda bilimsellik iddiasının aldatıcı olduğu yönündeki fikirlerden farklı düşünmeye başlamıştır.

Avusturya İktisat Okulu terimi, çoğunlukla Carl Menger ve Okul'un ilk temsilcilerinin fikirleriyle anılmakla birlikte, Mises ve özellikle de Hayek'in çalışmalarından küresel anlamda oldukça fazla söz edilmektedir. Bu doğrultuda, 1930'lu yıllardan itibaren Avusturya İktisat Okulu'ndaki gelişmeler, iktisat bilimine yeni kavramlar kazandırmıştır. Bu kapsamda, günümüze gelinceye dek önemli bazı iktisatçıların çalışmaları ile Avusturya İktisat Okulu'nun görüşleri geliştirilmiştir. Dolayısıyla, Avusturya İktisat Okulu'nun teorisi, özellikle son yıllarda yapılan çalışmaların da etkisiyle olgunlaşarak, iktisadın çeşitli alt dallarına ve iktisat bilimine katkıda bulunan, çok yönlü bir düşünce sistemine dönüşmüştür.

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren bilgi ve yönetim ekonomisi, yönetim bilimleri, stratejik yönetim, endüstriyel ve işletme organizasyonu, girişimcilik gibi alanlarda çalışanlar ve Avusturya İktisat Okulu savunucuları arasında önemli bir işbirliği ve etkileşim ortaya çıkmıştır. Bu işbirliği ve etkileşimin sonucunda da oldukça etkin ve verimli sonuçlar elde edilmiştir.

Günümüzde Hayekçi düşüncede, toplumların gelişmeleri ve bunu sürdürebilmeleri konusunda uygun koşulların oluşturulması önem taşımaktadır. Sosyal düzenlerin de bu anlamda değerlendirildiği zaman, doğada var olan birçok düzene benzediği görülmektedir. Dolayısıyla kanunlar, ancak özgür insanların oluşturduğu topluluklarda ortaya çıkmakta ve düzeni korumaya yönelik olmaktadır.

Hayek, çok sayıda kitap, makale vb. çalışmalarda bulunmuş olmasının yanı sıra, yine çok sayıda uluslararası konferanslar yoluyla da yalnızca ekonomi alanında değil, sosyal bilimlerin birçok alanında etkili ve önemli bir isim olmuştur. Hayek'in düşünce ve eserleri günümüzde başta ekonomi olmak üzere hukuk, sosyoloji, siyaset ve felsefe gibi birçok alanda önemini korumaya, tartışılmaya ve birçok çalışmaya da ilham olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

AKTAN, C. (1994), Gerçek Liberalizm Nedir? T Yayınları, İzmir.

BARRY, Norman P. (1979), Hayek's Social and Economic Philosophy, The Mac Millan Press Ltd., London.

BELSEY, A. (1994), "Yeni Sağ, Toplumsal Düzen ve Yurttaşlık Hakları, (Çev. Hüseyin İÇEN), Mürekkep,1: 3-13.

BUTLER, E. (1983), Hayek: His Contribution to the Political and Economic Thought of Our Time, Temple Smith, London

BRITTON, S. (1995), "Hayek's Spontaneous Social Order", Capitalism with a human face, Aldershot, UK, Elgar, distributed in the USA by Ashgate, Brookfield, pp.113-123.

EREN, E. (1992), İktisatta Yöntem, Ezgi Kitabevi, 2.Baskı, Bursa.

FLEETWOOD, S. (1996), "Order without equilibrium: a critical realist interpretation of Hayek's notion of spontaneous order", Cambridge Journal of Economics, 20: 729-747.

HAYEK, F.A. (1994), Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük (Kurallar ve Düzen), Cilt I, (Çev. Atilla YAYLA), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

HAYEK, F.A. (1995), Kanun, Yasama Faaliyeti (Sosyal Adalet Serabı), Cilt II, (Çev. Mustafa ERDOĞAN), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

HAYEK, F.A. (1999), Kölelik Yolu, (Çev. Turhan FEYZİOĞLU ve Yıldırım ARSAN), 2.Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.

OĞUZ, F. (2005), Bilgi, Regülasyon ve Rekabet: Bir Piyasa Süreci Yaklaşımı, Doğu Üniversitesi Dergisi, 6 (2): 253-267.

- PEKEL, V. (1994), “Yeni Liberalizmin Özgür Dünyası”, Mürrekkep,1: 21-31.
- SAVAŞ, V. F. (1999), İktisatın Tarihi, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- VANY, A. (1996), Information, Chance, and Evolution: Alchian and the Economics of Self-Organization, Economic Inquiry: 427-443.
- VAUGHIN, K. I. (1995), George Mason University, Book Reviews, Journal of Economic Literature, Vol. XXXIII: 192-285.
- YAY, T. (1993), F.A. HAYEK’te İktisadi Düşünce, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- YAY, T. (2004), Avusturya İktisat Okulu’nun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi, Piyasa, Sayı:11: 1-29.
- YAY, T. (2012), Avusturya Okulu Mikroiktisadı: Dinamik Rekabet ve Girişimsel Keşif Süreci Olarak Piyasa, [www.liberalekonomi.com/](http://www.liberalekonomi.com/wp-content/uploads/201205/AVUSTURYA-OKULU-MİKROİKTİSADI.pdf) wp-content/uploads/201205/AVUSTURYA-OKULU-MİKROİKTİSADI.pdf.
- YAYLA, A. (1993), Özgürlük Yolu, Hayek’in Sosyal Teorisi, Turhan Kitabevi, Ankara.
- YUMER, R. (1988), “Hayekçi Liberalizmin Temel İlkesi”, Yeni Forum Dergisi, Sayı: 215: 31-41).(www.ekitapyayin.com/id/005/01.htm) (Erişim tarihi: 19.08.2013).